

Марија Д. Марсенић

Институт за европске студије, Београд

УТИЦАЈ ВОКЕ ПОКРЕТА НА ДРУШТВО И УНИВЕРЗИТЕТЕ: ПРИМЈЕРИ ИЗ ПОРТУГАЛИЈЕ

Сажетак: Воке покрет, настао као одговор на друштвене неправде изазване BLM протестима, постао је доминантна сила у савременом друштву, заговарајући социјалну правду и укидање системских облика дискриминације. Основна идеја воке културе, подржана критичком расном теоријом и политикама идентитета је да расизам, сексизам и друге форме дискриминације не настају спонтано, већ произилазе из системских структура, те морају бити деконструисани. Политике идентитета наглашавају диверзитет идентитета у друштву, упућујући на различите основе угњетавања као што су пол, раса, национално поријекло и родни идентитет. Иако тежи ка једнакости, воке идеологија је критикована због фаворизовања маргиналних група и фокусирања на „културне ратове“ умјесто на конкретне кораке за унапређење друштва. На универзитетима, примјена воке идеологије обухвата измјене курикулума, утицај на администрацију и обликовање студентске културе. Рад пружа увид у примјену воке стратегија путем тзв. DEI програма на неколико универзитета у Португалији, гдје се, неуобичајено, умјесто од стране студената, имплементација воке идеологије дешава под иницијативом руководства универзитета које тежи ка инклузивнијој атмосфери у образовним институцијама. Потенцијалне разлоге за овакав приступ тражили смо у друштвено-политичком уређењу Португалије.

Кључне ријечи: воке покрет, универзитети, Португалија, једнакост, инклузивност, диверзитет.

Теоријски оквир истраживања

Убиство Џорџа Флојда (George Floyd) од стране полицајца у мају 2020. године изазвало је талас протеста широм Сједињених Америчких Држава и привукло пажњу цијелог свијета на проблем полицијског насиља над Афроамериканцима. Флојдова смрт изазвала је најмасовнији протест у историји земље, предвођен организацијом „Црни животи су битни” (Black Lives Matter – BLM), која је успјешно подигла свијест о расизму и расној неправди. Теме које су некада биле избјежаване, попут расизма и расне неправде, постале су доминантне у јавном дискурсу. Овај покрет подстакао је почетак реформи оријентисаних ка правди од корпорација и владиних агенција, преко различитих компанија до школских програма и универзитета.

Woke је термин који означава друштвени и политички покрет који се бави друштвеним неправдама, неједнакошћу и дискриминацијом. Woke (Stay woke!) у преводу „Остани будан!” потиче о афроамеричког вернакулног енглеског језика (AAVE) и означава освијешћеност и опрез у вези са друштвеним и политичким питањима, еволуирајући у шири покрет који се залаже за социјалну правду, једнакост и укидање системске дискриминације. Woke култура, коју карактерише посвећено залагање за питања социјалне правде и системске промјене, постала је истакнута сила која обликује јавни дискурс и активизам у савременом друштву. Временом, термин woke је почео да се користи у контексту лијевих идеологија у САД-у које се односе на друштвене борбе. Ове борбе обухватају не само борбу против расизма и дискриминације афроамеричког становништва, већ и борбу за поштовање права ЛГБТ заједнице, те борбу против сексизма и насиља над женама (Vezzosi, 2021). Данас, woke представља суштину политичке прогресивности. Woke идеологија, која обухвата оквир од критичке расне теорије до политика идентитета, све више добија на значају у деконструкцији културног, историјског, филозофског и научног наслеђа, које оптужује за системску сексистичку, расистичку и колонијалну природу. Основна идеја критичке расне теорије је да је раса друштвени конструкт и да расизам није само производ индивидуалне пристрасности или предрасуда, већ и нешто што је уграђено у правне системе и политике (Crenshaw, 1995). Критичка расна теорија расу третира као централну призму за анализу свих аспеката друштва. Њени заговорници користе овај приступ како

би објаснили различите феномене и неједнакости у друштву, наглашавајући системску природу расизма и структуралне неправде. „Бијела надмоћ“ је термин који се стално појављује у дискурсу критичке расне теорије и који данас увелико користе лидери организација BLM, за који кажу да мора бити деконструисан. Ауторка књиге Бијела крхкост (White fragility) која је доживјела огромну популарност након протеста BLM, Робин Ди Ангело (Robin DiAngelo), написала је:

„Надмоћ бијеле доје је користан термин за схватање свеобухватне централности и претпостављене супериорности људи који су дефинисани и перципирани као бијели и праксе засноване на овој претпоставци. Превласт бијелаца у овом контексту се не односи на појединачне бијеле људе и њихове индивидуалне намјере или поступке, већ на свеобухватни политички, економски и друштвени систем доминације. Опет, расизам је структура, а не догађај“ (DiAngelo, 2018: 28).

Воке култура привилегује најугроженије друштвене категорије, умјесто да тежи промовисању једнакости. Користи се тзв. „културним ратовима“ умјесто да предлаже конкретне кораке за унапријеђење друштва. Иако теоретски има за циљ постизање једнакости међу људима различитих група, у пракси често само фаворизује маргинализоване групе, без икакве интеграције. Према овој идеологији, пол је промјенљива категорија и индивидуални избор, дакле, нису важне биолошке одреднице пола, већ је важна „свијест“ коју свака особа има о томе да ли се осећа као мушкарац, жена или нешто што се разликује од ова два пола. Поред критичке теорије расе, присталице woke покрета се користе и тзв. „теоријом интерсекционалности“ како би доказали да се различити облици дискриминације (расизам, сексизам, ксенофобија, хомофобија, трансфобија итд.) прожимају и дјелују заједно, стварајући тако систем угњетавања који садржи неколико нивоа дискриминације (Crenshaw, 1991). Теорија интерсекционалности се у овом случају користи као алат који подупире различите идентитетске политике оних који себе доживљавају жртвама, захтијевајући друштвену репарацију и трансформацију, позивајући на борбу против оних који су одговорни за дискриминацију и угњетавање, док они вјерују да су њихова мета.

Критичка расна теорија подупире политике идентитета, напоре да се друштво не перципира као хомогено, већ подијељено на основу пола, расе, националног поријекла, родног идентитета, свако са специфичним тврдњама о виктимизацији. Према овим политикама, неко може

тврдити да је угњетаван на више основа, односно на основу различитих идентитета (Plakrouz i Lindzi, 2022).

Френсис Фукујама (Francis Fukuyama) то објашњава на примјеру опадања броја демократија широм свијета у последњих неколико година, док се истовремено бљежи појачана асертивност ауторитарних режима, прије свих Кине и Русије (Fukuyama, 2018). Неки од ентитета који су изгледали као успјешне либералне демократије током деведесетих година, попут Мађарске, Пољске и Турске, су склизнули уназад ка ауторитаризму, а још је значајнији успјех популистичког национализма на изборима 2016. године одржаним у двије најотпорније либералне земаља на свијету: Уједињеном Краљевству, гдје су гласачи одлучили да напусте Европску унију и у Сједињеним Државама, гдје је Доналд Трамп (Donald Trump) постигао шокантне изборне резултате (Fukuyama, 2018). Заједно са тим, десили су се и озбиљни глобализацијски помаци у сфери економије и технологије, који су укоријењени у растућем феномену политика идентитета. Углавном, дошло је до драстичне промјене у политичком поретку. Док су раније економска питања доминирала политички дијалог, данас су у фокусу идентитетске теме и политике. Раније се лијеви политички сектор фокусирао на раднике, синдикате и питања социјалне заштите, док је десница тежила смањењу утицаја државе и јачању приватног сектора (Fukuyama, 2018). Међутим, данас су ствари значајно промијениле: борба за економску једнакост остала је на маргинама, док је лијева страна све више усмјерена на промовисање интереса маргинализованих група као што су етничке мањине, имигранти, избјеглице и ЛГБТ заједница. Покрет BLM није само упозорио свијет на проблем полицијске бруталности према Афроамериканцима, већ је отворио дијалог о широком спектру идентитетских тема. На америчким универзитетским кампусима експанзију су доживјеле теме о сексуалном насиљу, маргиналном положају транс особа, ЛГБТ заједници и другим питањима. Овај покрет освијестио је људе да је њихово мјесто у друштву несигурно и да њихови идентитети требају адекватно признање. Самим тим, политика идентитета више није маргинализована, већ данас представља главни концепт за објашњавање глобалних процеса. Глобализација је донијела и разноврсност идентитета и захтјев за признавањем популација које раније нису биле у фокусу и којима се није посвећивала политичка пажња. Међутим, са тим долази опасност да друштва постају раздвојена

на сегменте засноване на ужим идентитетима, угрожавајући могућност колективног промишљања и дјеловања. Да би се избјегли ови проблеми, важно је спријечити даљу идентитетску атомизацију друштва и радити на универзалнијем разумијевању људског достојанства.

Манифестација woke покрета на универзитетима

Woke покрет све више продире на универзитете и прожима све ниво образовања. Често настоји да измијени курикулуме, да утиче на администрацију и обликује општу студентску културу. У најкраћем смислу, универзитети настоје да кроз имплементацију woke идеологије фокусирају студенте на питања расних идентитета, интерсекционалности, разноликости, мултикултуралности, родних идентитета и слично (Ludwig, 2022). Иако су први покушаји усмјерени ка инкулизији расе у универзитетске програме започети још 2005. године, значајни помаци ка активном ангажовању на овој теми примијећени су тек од 2015. године када је дошло до већих помака ка активизму (Ludwig, 2022). Већ од 2020. године универзитети су почели озбиљно да разматрају усвајање и примјену woke идеологије (Ludwig, 2022).

Woke покрет на универзитетима има своје предности, али и ограничења. Једна од позитивних страна је што је овај покрет покренуо важна питања о системским неједнакостима које су раније биле занемариване. Кроз своје дјеловање, woke покрет је подстакао друштвену интроспекцију и навео институције да преиспитају своје праксе. Као једна од најважнијих предности woke покрета на универзитетима наглашава се инклузија различитих култура и идентитета (Toke, 2023). Посматрање себе у односу на друге културе помаже студентима да се ослободе етноцентризма и да стекну компаративну културну перспективу која ће им помоћи да боље обликују своје ставове и перцепције (Bowman, 2011). Као позитиван тренд се наводи и све већа диверзификација коју промовише woke покрет, посебно кроз промовисање позитивне расне климе, што може унаприједити развој студената. Будући да ће, како се чини, радити и живјети у све хетерогенијем друштву, студенти који су изложени различитим перспективама и људима већ на универзитету биће спремнији за активно учешће у грађанском животу (Bowman, 2011). Јако важан резултат тога је позитивна промјена ставова према

неједнакости и социјалној правди, што ће резултирати већом укључе-ношћу студената у политичке активности (Bowman, 2011). Још једна предност woke покрета на универзитетима која се често истиче је та да доприноси већој отворености и разумијевању, што повећава мултикултуралну компетенцију и побољшава критичко размишљање студената (Elicker et al., 2009).

Разговори о смислу и природи моралних принципа су у току на универзитетима и шире. Редефинисање моралних норми и правила, како треба третирати преступнике ових правила, шта се сматра увредом и сл. постају предмет дискусија и преиспитивања. Овај отклон од раније усвојених норми и вриједности одражава транзицију ка новој моралној култури која се све чешће назива културом жртве (Campbell & Manning, 2018). У академском чланку „Микроагресија и морална култура“, Бредли Кембел (Bradley Campbell) и Џејсон Менинг (Jason Manning), социолози са Државног универзитета Калифорније и Универзитета Западна Вирџинија, анализирали су еволуцију од културе части од прије неколико вјекова до данашње културе жртве. Како објашњавају, у давним временима част је била мјерило вриједности неке особе. Стога су сукоби и преступи захтијевали брзу и насилну реакцију, а решавали су се на личном нивоу, обезбјеђујући правду најчешће кроз физички обрачун (Campbell & Manning, 2018). У културама достојанства, достојанство се сматрало суштинским за све људе, без обзира на било какву спољашњу притужбу. Реакција на мање или више озбиљне прекршаје је еволуирала тако да захтијева директну, али ненасилну акцију. Стога је рјешавање сукоба препуштено трећим лицима, као што су судови. Међутим, садашњу културу жртве карактерише преосјетљивост и нетолеранција прекршаја, чак и ако су ненамјерни, те жртва захтијева пажњу заједнице, надлежних или шире јавности (Campbell & Manning, 2018). Виктимизација је постала начин привлачења симпатија па умјесто да истичу своју снагу или унутрашњу вриједност, оштећени истичу своју опресију и друштвену маргинализацију. Осјећати се као жртва је постао знак некаквог престижа. Данијел Ђилиоли (Daniel Giglioli), професор на Универзитету у Тренту, у својој књизи Критика жртве (Crittica Della Vittima), пише да је фигура жртве потпуно измијенила данашњу парадигму (Giglioli, 2014). У свијетлу савремених друштвених тенденција, жртва је постала носилац највиших вриједности, објекат за дивљење и симбол идентификације (Giglioli, 2014).

Бројна истраживања сугеришу да су друштвено либералне вриједности према културним питањима као што су родна равноправност, секуларизација и хомосексуалност највише напредовале међу млађом генерацијом и најобразованијим друштвеним слојевима (Norris, 2020). На универзитетима се све чешће јавља тренд „миловања“ студентских умова, гдје се емоционална нелагодност сматра еквивалентном физичкој повреди (Lukianoff & Haidt, 2018). Студенти су традиционално били заговорници слободе говора и често су је захтијевали. Међутим, последњих година је дошло до промјене у овој динамици па се ријечи све више посматрају као извори опасности. Све више универзитета примјењује правила или директиве које администратори постављају да би регулисали јавно изражавање. Овај тренд настао је са циљем да се промовише културно осјетљива комуникација и спријече облици говора који се сматрају неприхватљивим или увредљивим, као што су расистички или сексистички коментари. У складу са тим, развијени су и говорни кодови који обухватају примјере ријечи, израза или тема које су сматране неприкладним за јавно изражавање у оквиру академског дискурса (Lukianoff & Haidt, 2018). Иако су администратори првобитно креирали ове говорне кодове да би смањили расистички или сексистички говор, студенти су почели да користе ова правила како не би угрозили своје здравствено стање. Студенти тврде да одређени курсеви, књиге или начин комуникације могу негативно утицати на њихову менталну добробит, тражећи заштиту од материјала који могу изазвати непријатне емотивне реакције и учинити их да се осјећају несигурно (Lukianoff & Haidt, 2018). На примјер, изучавање текстова који су проткани историјатом и наративима о искључености и угњетавању могу бити тешки за читање и дискусију обојеним особама или студентима који долазе из породица са ниским приходима. Такви текстови могу бити окидач и увредљив материјал који маргинализује идентитет студента (Johnson et al., 2015). Према томе, професори би за текстове који су емоционално изазовни за читање и дискусију требало да издају „упозорења о тригеровану“ и пруже подршку студентима који се осјете погођеним (Johnson et al., 2015). Када услови студената нису задовољени, они често примјењују такозвани „хеклеров вето“¹ организујући се у активистичке групе и

---

1 У дискурсу, хеклеров вето је ситуација у којој страна која се не слаже са поруком говорника може једнострано да покрене догађаје који резултирају цензурисањем говорника (Langhofer, 2023).

протесте како би задовољили циљеве социјалне правде. За такве активисте, мисија универзитета је социјална правда, а не потрага за коначном истином (Campbell & Manning, 2018). Према томе, универзитет не треба да буде мјесто гдје људи могу слободно износити идеје и оспоравати их, гдје се критика толерише, умјесто тога, универзитет треба да буде издвојен из ширег друштва, не као уточиште слободног изражавања, већ као безбједан простор гдје су студенти заштићени од угњетавања.

Термин „микроагресије“ изазвао је значајне контроверзе на универзитетима, али и у свакодневnoj комуникацији. Дералд Винг Сју (Derald Wing Sue), професор на Учитељском колеџу Универзитета Колумбија, дефинише микроагресије као „кратка и уобичајена свакодневна вербална, бихејвиорална и еколошка понижења, било намјерна или ненамјерна, која комуницирају непријатељску, погрдну или негативну расну, родну и сексуалну оријентацију и увреде према обојеним особама“ (Sue, 2010: 5). Израз је прво примјењен на обојене људе, али се сада примјењује много шире. У оригиналном есеју, Сју је пружио низ примјера микроагресија који сугеришу да постоје негативни стереотипи у погледу различитих група. Неки од примјера укључују ситуације као што је бијела жена која стеже своју ташну када поред ње пролази припадник црне расе, таксиста који пролази поред обојене особе да би покупио бијелог путника или бијела особа која хвали црну особу због њене „артикулисаности“ (Sue, 2010). Ови примјери указују на различите начине на које се свакодневне интеракције могу протумачити као негативни стереотипи и микроагресије. У свом раду, Сју је нагласио постојање „ненамјernih“ увреда и дефинисао их као увреде које слушалац сам интерпретира на основу онога што је изговорено. Овај приступ може подстаћи људе да производе погрешне перцепције и да се упусте у емоционално расуђивање. Наиме, они могу почети са својим осјећањима, а затим оправдати та осјећања изводећи закључак да је неко извршио акт агресије против њих, иако то можда није била намјера особе која је извршила тај поступак. Глобални језички монитор је прогласио ријеч „микроагресија“ за ријеч године 2015. године, што је било признање распрострањености овог концепта у свакодневном језику (Brown, 2015). Концепт микроагресије је постао значајан и у популарној култури, а примјер за то је Фејсбук страница „The Microaggressions Project“ која је покренута 2010. године са циљем да документује случајеве микроагресије. Ова страница је дио ширег напора да се образује и подигне

свијест о микроагресијама и њиховом утицају на различитим мјестима и аспектима као што су радно мјесто, кућа, школа, дјетињство, адолесценција и сл. Током последњих година концепт микроагресије постао је централни дио јавних расправа на бројним колеџима и универзитетима. Многе институције су почеле да нуде радионице или семинаре за чланове факултета о томе како да препознају и избјегну учешће у микроагресијама. Ове активности имају за циљ да образују и сензибилизују чланове академске заједнице о важности разумијевања и сузбијања микроагресија у оквиру образовног окружења. У неким случајевима, универзитети и колеџи су дистрибуирали листе микроагресија како би упозорили професоре и студенте на потенцијално увредљиве изјаве које би могле да утичу на мањине (Lilienfeld, 2017). Ове листе служе као напомена да се избјегну субјективне и увредљиве изјаве, али и да се створи клима толеранције и укључивости у академском окружењу (Lilienfeld, 2017).

Поставља се питање како би студенти и професори требало да воде интелектуалну дискусију о предностима афирмативне акције ако је неко ко износи супротан случај аутоматски означен као расиста? Када универзитетски администратори превенцију увреде поставе главним циљем и аутоматски примјењују термине „расистички“ и „сексистички“ на благе облике говора – ентузијастичке слободе говора имају све разлоге за бригу. Могу постојати случајеви када је потребно разговарати о увредама и промовисати инклузивније комуникационе праксе, али примјена термина „расистички“, „сексистички“ итд. треба бити базирана на конкретним доказима и контекстуалној анализи. У многим кампусима позиви, а у неким случајевима и захтјеви од студената да се званично обрате члановима факултета и колегама се повећавају. Одлуке колеџа Оксидентал и Универзитета Висконсин иду у смјеру превенције и сузбијања микроагресија у образовним окружењима. Оксидентал колеџ разматра имплементацију формалног система за пријаву микроагресија факултета, што би могло значити стварање механизма који омогућавају студентима да безбједно и ефикасно пријаве инциденте микроагресија којима су били изложени (Schmidt, 2015). С друге стране, Универзитет Висконсин планира да захтијева од свих студената, укључујући 1.000 бруцоша, да прођу обуку за културну компетенцију (Gunn, 2016).

Као што је горе наведено, културу жртве карактерише ниска толеранција према најмањим непријатностима, прекршајима и увредама,

што доводи до снижене способности да се издрже било какве врсте изазова, чак и ако се не сматрају прекршајима као таквим. Такође, карактерише је тенденција да се од трећих страна (шире заједнице, власти, медија и сл.) тражи подршка у сукобима, али на начине који могу рекламирати или преувеличати статус жртве (Campbell & Manning, 2018). Као један од резултата ових тенденција, постоје кампање за спровођење упозорења која штите људе од излагања ријечима, сликама или идејама које би могле изазвати непријатности, односно тзв. „упозорења о тригеровану“² (Campbell & Manning, 2018). Упозорења о тригеровану су усмена или писана обавјештења која даје професор како би упозорио студенте да ће наићи на потенцијално узнемирујући садржај (Lukianoff & Haidt, 2018). Студентски активизам је дио духа у образовним институцијама већ деценијама, али постоје разлике у начину како је он изражен током година. На примјер, у 1990-им годинама студенти су, заједно са професорима, водили „канонске ратове“³ и активно се борили за инклузивнију литературу, захтијевајући да се више жена и мушкараца обојене расе укључи у листе за читање које су претежно садржале дјела бијелих мушкараца (Lukianoff & Haidt, 2018). Слично томе, у 1960-им и 1970-им годинама студенти су се противили говорницима који су промовисали идеје које су сматрали штетним за опште друштво (Haidt, 2006). Међутим, постоје значајне разлике које примјећујемо у вези са начином на који се активизам данас изражава. Оно што се данас претпоставља је да су студенти сувише осјетљиви и крхки и да им је потребна заштита од потенцијално непријатних идеја и/или израза. Култура жртве ствара окружење у коме се студенти често осјећају угроженим и траже заштиту од власти и администрације због присуства одређених људи. Ова увјерења демонстрирају колико је култура жртве проникла у друштво и образовне институције. Чак

---

2 Упозорења о тригеровану односе се на ефекте посттрауматског стресног поремећаја (ПТСП), менталног стања у којем људи који су прошли кроз неке екстремне догађаје могу касније искусити симптоме као што су напади панике и флешбекови у којима поново проживљавају аспекте трауматског догађаја. Окидач је свако искуство које изазива ове симптоме (Campbell & Manning, 2018).

3 Канонски ратови односе се на сукобе и полемике у области образовања 80-их и 90-их година прошлог вијека, у којима су се традиционалисти који су се залагали за фокусирање наставног плана и програма на класична књижевна дјела сукобили са мултикултуралистима који су жељели да укључе више дјела које су написали припадници друштвених мањина (Bloom, 1987).

и они студенти који нису крхки или рањиви често могу указивати на опасност по друге и захтијевати њихову заштиту. Напори да се ученици заштите од потенцијално увредљивог садржаја, као и сузбијање суочавања са изазовним идејама или мишљењима, може створити окружење у коме су студенти ускраћени да се суоче са различитим ставовима и мишљењима, што може ограничити њихову способност да развијају критичко мишљење. Већ десет година студентски активисти на различитим универзитетским кампусима спроводе кампање за упозорења о потенцијално увредљивом садржају на њиховим курсевима. Неки од њих су професоре молили за добровољно издавање упозорења из љубазности, док су други, ослањајући се на културу жртве и ауторитет администрације, захтијевали да администрација уведе политике које би од професора то захтијевале (Campbell & Manning, 2018). На примјер, студенти са Универзитета Калифорнија у Санта Барбари позвали су администрацију да уведе политику која би захтијевала да сви наставни планови и програми у силабусу садрже упозорења о било ком садржају наставе који би могао да изазове симптоме трауме (Diamba, 2014). Такође су тражили да се студентима омогући да изостају са часова који садрже такав материјал, а да то не утиче на њихову коначну оцјену (Diamba, 2014). Упозорења о тригеровану се углавном захтијевају прије курсева на којима ће се разговарати о темама, као што су силовање, самоповређивање, отмица, маргинализовани положај обојених народа кроз историју, сиромаштво и слично.

У последње вријеме примећујемо да се све чешће појављују иницијативе за безбједним просторима на универзитетима. Ове иницијативе имају за циљ да обезбиједе окружење у којем се сви студенти осјећају безбједно и заштићено. Безбједни простори обично укључују различите активности и ресурсе који подржавају диверзитет, инклузију и уважавање различитих идентитетских политика и опредјељења. Заправо, термин „безбједни простор“ има различите конотације и користи се у различитим контекстима. Првобитно је настао из женског покрета прије скоро 50 година означавајући форуме на којима се разговарало о питањима женских права, гдје су жене могле да се осјећају безбједно и слободно да изражавају своје ставове и искуства (Рахон, 2016). Касније је термин проширен да обухвати просторе у којима се не толерише насиље и узнемиравање које може да доживи ЛГБТ заједница (Рахон, 2016). Даље, он је проширен и на просторе гдје студенти из маргинализованих

група могу да се окупе и разговарају о својим искуствима, без страха од осуде или дискриминације (Рахон, 2016). У овом широком контексту, „безбједни простори“ представљају мјеста гдје се поштују различити идентитети, искуства и ставови, гдје се промовишу инклузивност, подршка и емпатија. Тако факултети све чешће на вратима својих канцеларија имају налепнице у дугиним бојама као сигнал да су отворени за разговоре и подршку студентима који се идентификују са ЛГБТ заједницом (Campbell & Manning, 2018). Овакве налепнице су служиле да обележе мјеста гдје су студенти могли да се осјећају сигурно и удобно да разговарају о својим искуствима и изазовима. У овим случајевима, концепт безбједног простора не ограничава се само на простор гдје су чланови мањинских група добродошли, већ представља званично одређену област у којој они могу бити слободни од интеракције са другима који су различити од њих (Campbell & Manning, 2018). Циљ је заштити мањине од потенцијалног стреса који произилази из интеракције са културном већином, што може бити у виду микроагресија, анксиозности или осјећаја изолованости. Сигурни простори омогућавају мањинама да се ослободе од овог стреса и да буду сами без страха од осуде или непријатности. На тим мјестима могу да пруже подршку једни другима и да се заједно суочавају са предрасудама и негативним стереотипима који могу да владају на њиховом универзитету. Међутим, култура екстремне заштите студената може имати негативне последице по њихов развој и способност да се сами носе са изазовима у свакодневном окружењу. Претјерана заштита може довести до страха, анксиозности и депресије као резултата сталне бригае о потенцијалним опасностима. Друго, овај приступ може довести до превише широког тумачења шта представља потенцијалну опасност, што доводи до хиперсензитивности и пренаглашене реакције на уобичајене ситуације. Стварање безбједних простора може довести до изоловања студената од различитих ставова, идеја и мишљења, што потенцијално може умањити могућност за дијалог, разноликост и учење. Овај феномен, познат као „echo chamber“⁴ рефлектује тенденцију студената да се окруже са другим студентима који имају исте ставове и гдје се само потврђују њихова постојећа убјеђења и ставови, без излагања новим и различитим перспективама.

---

4 Echo chamber – окружење у којем се неко сусреће само са мишљењима и увјерењима сличним његовим и не мора да разматра алтернативе (Oxford Learning Dictionary).

Woke покрет на универзитетима у Португалији

Универзитет Мадеира. План за једнакост, разноликост и инклузију (DEI) формиран је 2022. године на Универзитету Мадеира.⁵ Овим планом постављени су важни стандарди за ограничавање дискриминације и промовисање равноправности и поштовања различитости. План је заснован на начелима поштовања људских права и етичког понашања, а његов циљ је осигурати да нико не буде привилегован, оштећен или лишен права због различитих карактеристика као што су поријекло, пол, раса, вјера, образовање, економска ситуација или сексуална оријентација. Једна од кључних тачака овог плана је елиминисање сваког облика притиска према припадницима различитих идентитета. План укључује и подизање свијести о значају инклузије и разноликости, као и пружање алата и ресурса за превазилажење препрека са којима се појединци могу суочити. Универзитет Мадеира намјерава, конкретно кроз овај план, да допринесе ублажавању дискриминације у свим њеним облицима, омогућавајући стварање инклузивног окружења које гарантује једнаке могућности и обуку за пуно учешће и једнакост, како на јавном, тако и на приватним нивоима. У оквиру овог плана, посебна пажња се посвећује повећању посвећености Универзитета Мадеира принципима једнакости, што подразумијева потребу за спровођењем инклузивне културе у којој се поштује право на различитост у свим аспектима, спречавањем сексистичких пракси, сексуалног и моралног узнемиравања.

Универзитет у Лисабону. DEI план спроводи се и на Универзитету у Лисабону.⁶ Овај план има за циљ јачање и консолидацију родне равноправности на свим нивоима универзитетског система, укључујући професоре, истраживаче, административно особље и студенте. Битна компонента овог плана је и борба против свих облика дискриминације, било да је заснована на полу и родним идентитетима, сексуалној или расној оријентацији или политичком мишљењу. У плану се наводи да Универзитет у Лисабону настоји да укључи тему једнакости и инклузије у формалну комуникацију која ће обухватати: веб страницу, брошуре

5 <https://www.uma.pt/wp-content/themes/uma/docs/Plano%20final.pdf>

6 https://www.ulisboa.pt/sites/ulisboa.pt/files/basicpage/docs/plan_gender_equality_inclusion_non-discrimination_ulisboa.pdf

и интерне и екстерне документе за дистрибуцију. Такође, према ДЕИ плану треба преиспитати формалне начине комуникације и користити језик којим се издјегава дискриминација, било по основу пола или по другим компонентама. План подразумијева и промовисање кампања за подизање свијести које имају за циљ уравнотежену заступљеност полова у главним структурама за представљање и доношење одлука, као и промовисање и подршку иницијативама које фаворизују родну равноправност, инклузију и разноликост.

Универзитет у Порту. Универзитет у Порту такође примјењује ДЕИ план.⁷ Кроз овај план, Универзитет у Порту показује посвећеност једнакости, инклузији и признавању различитости у свим својим активностима. У том контексту, Универзитет у Порту активно промовише и примјењује ове вриједности у академској и научној заједници. Један од кључних аспеката ДЕИ плана овог универзитета је примјена инклузивног језика који настоји да укине и трансформише примјену ријечи и израза који се могу сматрати дискриминаторним и стигматизујућим према особама, групама или заједницама које су маргинализоване. Што се тиче идентитета, у плану се наводи да свака особа приписује различите вриједности одређеним карактеристикама које их дефинишу, па их стога треба третирати у зависности од начина на који се идентификују. Овдје се не говори само о именима тих особа, већ и о терминима које та особа користи када говори о себи. На примјер, због законских ограничења, транс особе могу имати законско име које не одговара имену са којим се идентификују и, према овом плану, њихово име се увијек мора поштовати. Узимајући у обзир горе наведено о важности употребе инклузивног језика, битно је напоменути да је то постепено постало видљиво од стране неколико истакнутих институција. Учионице се такође морају представити као безбједно окружење, гдје постоје јасна правила међусобног поштовања. Подстицање сваког ученика да транспарентно користи замјенице са којима се идентификује, приликом свог писменог и усменог изражавања, као и учење других људи да то поштују, представља важан корак ка инклузивнијој академији, наводи се у плану.

⁷ <https://www.up.pt/portal/en/explore/about-uporto/equality-inclusion-and-diversity/>

Универзитет у Авеиру. План за родну равноправност Универзитета у Авеиру⁸ формиран је 2021. године и посвећен је разноликости и инклузији и обавезује цијелу академску заједницу да се активно ангажује у изградњи праведнијег и кохезивнијег друштва. План обухвата неколико стратегија за успјешно спровођење родне равноправности и инклузије на универзитету. Обавезне су обуке и дебатне акције о једнакости и инклузији које ће укључити академско особље са управљачким функцијама, административно особље и студенте. Креирање и усвајање инклузивног језичког приручника и усвајање инклузивног језика у установи још једна је од стратегија овог плана. План прописује и стварање институционалних механизма комуникације који омогућавају афирмацију и ширење културе једнакости.

Универзитет Мињо. Универзитет Мињо примјењује скуп принципа који промовишу једнаке могућности за своје запослене⁹ кроз праксу недискриминације, било да се заснива на раси, етничкој припадности, полу, старости, инвалидитету, вјерском увјерењу, мишљењу или политичком идеалу. Универзитет Мињо посвећен је промоцији различитости и једнаких могућности за мушкарце и жене. Створени су нови и унапријеђени студијски програми на нивоу дипломских и постдипломских студија у областима у развоју.

Поред ових програма које спроводе универзитети, наишли смо и на пар случајева који се могу окарактерисати као woke, а који су потекли од стране студената.

Априла 2022. године студенти Универзитета у Лисабону окупили су се испред зграде ректората како би протестовали због дискриминације, сексизма и сексуалног злостављања у образовним институцијама, наглашавајући да ове праксе на универзитетима у Португалији нису нове и да су одувјек биле укоријењене у образовном окружењу.¹⁰

Универзитет Авеиро је привремено суспендовао професора Паула Лопеса (Paulo Lopes) због промоције хомофобије. Професор Лопес назвао је припаднике ЛГБТ популације нетолерантним, радикалним,

8 //www.ua.pt/en/genderequality#:~:text=The%20University%20of%20Aveiro%20Gender,more%20equal%20and%20cohesive%20society.

9 https://www.uminho.pt/PT/uminho/Informacao-Institucional/Planos-e-Relatorios/Documents/Plano%20IGUM_EN.pdf

10 <https://www.gettyimages.dk/detail/news-photo/demonstrators-hold-anti-harassment-signs-as-students-gather-news-photo/1390137775>

ментално нестабилним особама услед чега је велики број студената протествовао испред универзитета против расизма и хомофобије (Rocha, 2022).

Студенти Универзитета Нова у Лисабону протествовали су против гостовања Ногуеире Пинта (Nogueira Pinto), чврстог браниоца бившег диктатора Антонија Салазара. Универзитет је, упркос томе, одлучио да гостовање неће бити отказано, након чега су се студенти жалили и изнијели став да би гостовање представљало безбједносни ризик, те да полиција и обезбјеђење морају бити присутни током предавања како би се гарантовала њихова безбједност (Standring, Cardoso, 2020).

Међутим, ово су само изоловани примјери који се не могу окарактерисати као покрет па зато и не врше велики утицај на руководство универзитета.

После трагичног убиства Џорџа Флојда у мају 2020. године и међународних протеста као одговора на овај догађај, питање расизма је постало кључно у јавном дискурсу, па су се покренуле дискусије о томе како да се ријешу растућа забринутост у вези са расном правдом у различитим институцијама, између осталог и на универзитетима. Бројне институције су прихватиле покрет BLM и учествовале у дискусијама о постојању системског расизма и ангажовале консултанте како би обучили своје запослене о спречавању даље дискриминације на различитим нивоима. Као одговор на системски расизам и солидарност са покретом BLM, институције су одговориле давањем изјаве о различитости и усвајањем DEI (Diversity, Equity, Inclusion) програма. Програми DEI постају све више препознати као кључни за повећање разноликости, спровођење политика, иницијатива, пракси и програма са циљем промовисања различитости, обезбјеђивања једнакости и подстицања инклузивности у различитим институцијама (Nwoga, 2023). Напори у корист разноврсности, једнакости и инклузивности на универзитетима су директан изданак критичке расне теорије (Pidluzny, 2023). У овим плановима се често наводи да универзитет има потенцијал да послужи као агент за промјену, не само кроз образовни процес, већ и кроз активно учешће у процесу реинжењеринга друштва. Ова идеја сугерише потребу за изазовом традиционалних концепата меритократије који могу бити слијепи за системске неједнакости и захтијевају активније ангажовање у осигуравању једнакости у друштву. Оно што је занимљиво у вези са woke покретом на универзитетима је

да они у већини случајева долазе „одоздо“, односно woke покрет обично има своје коријене у активизму студената и младих, као и у ширим друштвеним покретима који се боре за социјалну правду и промјене у друштву. Студенти су најчешће ти који покрећу протесте, кампање и захтјеве за промјенама на универзитетима како би се адресирале неједнакости, дискриминација и неправде према маргинализованим групама. Ти захтјеви укључују борбу против расизма, хомофобије, сексизма, трансфобије и других облика неправде. Међутим, случај са универзитетима у Португалији је обрнут, јер руководство универзитета намеће важност инклузивности и разноликости и предузима кораке за унапређивање политика и пракси у циљу стварања инклузивније атмосфере на универзитетима. Потенцијалне разлоге за то можемо тражити у друштвено политичком уређењу Португалије.

Наиме, један од разлога због којег woke покрет у Португалији не долази „одоздо“ је чињеница да Португалија подразумијева друштво које је мање подложно трендовима попут woke покрета, јер су људи више религиозни и више посвећени традиционалним улогама и националном идентитету (Gallagher, 2020). Више од половине (53%) свих португалских грађана старости од 16 до 29 година идентификују се као католици.¹¹ Према последњем попису, који је 2021. спровео Национални институт за статистику, 80,2% Португалаца старијих од 15 година изјашњавају се као католици. Са друге стране, Португалија има једну од израженијих неједнаких расподела прихода у Европи и нивои сиромаштва су високи, на шта нам и указују следећи подаци о неједнакости прихода у овој земљи. Наиме, португалски Џини индекс је 2021. године био 33,0%, већи (тј. више неједнак) од пројсека ЕУ-27 од 30,1% (Abreu, 2023). Био је 31,9% у 2019. године у поређењу са 30,2% у ЕУ као цјелини, што сугерише да су пандемија корона вируса и изолација имали већи ефекат на повећање неједнакости у Португалији него у остатку Европе (Abreu, 2023). Заговорници критичке расне теорије инсистирају на свеобухватним промјенама заснованим на раси како би се исправили укоријењени нивои дискриминације у друштву. Међутим, на радикалној левици у Португалији влада став да расне карактеристике не

---

¹¹ Ово је резултат студије о младим људима и религији спроведеној у 21 европској земљи која је објављена 2018. године. Спровели су је Католички институт из Париза и Католички универзитет Свете Марије, Тикенем (УК) (LaCroix International).

играју велику улогу у формирању системских неправди. Социјална класа се сматра кључним фактором који одређује животне шансе и који одржава системске неједнакости (Gallagher, 2020). У јужној Европи, земље са латинском културом које су под јаким утицајем католицизма или су то донедавно биле показале су мало склоности ка прихватању идентитетских питања и брига интелектуалних елита у Британији или Америци (Gallagher, 2020). Културне опсесије изгледају ирелевантне с обзиром на дубоко укоријењене економске проблеме који погађају овај дио Европе. Готово двије деценије суочавају се са интензивном економском кризом, па су у овим друштвима интереси сличнији са интересима португалских револуционара из 1975. него са интересима радикала из woke покрета (Gallagher, 2020). Ове иконокластичке преокупације језиком и расним и сексуалним категоријама нису успјеле да потисну забринутост широм јужне Европе о међугенерациском сиромаштву, те се ово може сматрати још једним разлогом зашто woke покрет није покренут бунтом младих.

Занимљиво је осврнути се и на случај успона једне крајње десничарске политичке партије у Португалији како би се објаснило слабо ангажовање младих када је у питању woke покрет. Наиме, ради се о партији Шега (CHEGA!), што би у преводу са португалског значило „Доста је!“. Рајко Петровић у свом раду наглашава да је Шега обликовала своју идеолошку оријентацију инспирисана крајње десничарским снагама у другим европским земљама као што су шпански Вокс, француски Национални савез, италијанска Лига, мађарски Фидес и друге (Петровић, 2023). Шега се залаже за повратак пуног суверенитета португалској држави и промовише широк спектар десничарских конзервативних и националистичких вриједности попут подршке традиционалним породичним вриједностима, пронаталитетној политици, ограниченој имиграционој политици и сл. (Петровић, 2023). На предсједничким изборима одржаним 2022. године у Португалији, Шега је освојила скоро милион гласова, односно дванаест посланичких мјеста и тиме заузела високо треће мјесто међу политичким снагама у овој земљи, што је највећи број од краја диктатуре. Важно је напоменути да је Португалија земља која је већ деценијама лијево оријентисана па се након тешко избореног повратка демократији након 1974. године Португалија сматрала готово имуном за успон крајње деснице. У складу са тим, примјећујемо да је ниво неповјерења у кључне политичке

институције попут ЕУ, националну владу, парламент и политику која је фокусирана на питања родних идентитета, диверзитета и инклузивности нагло порастао. Овакве околности створиле су плодно тло за напредовање десничарске Шеге, што нам може послужити као још један оквир за разумијевање пасивности омладине по питањима воке прогресивности.

Могућност да све више обликују политику и у извјесној мјери индоктринирају младе, либерални прогресивци су видјели у Европској унији. Током протекле двије деценије, једнакост, разноликост и инклузија су постали све важнији на универзитетима и на радним мјестима. Осјетљивост на ова питања довела је до повећања броја радних група, политика, извештаја и иницијатива Европске уније. Европска комисија је 2017. године у својој обновљеној агенди за високо образовање навела да системе високог образовања треба учинити инклузивнијим, а то ће учинити кроз инклузивне процесе и културе које пружају једнаке шансе за све, без обзира на сексуалну оријентацију, етничку припадност, друштвену класу и сл. (Siri et al., 2022). Један од разлога због којег универзитети у Португалији усвајају планове за једнакост, разноврсност и инклузивност, а да за то претходно није покренута иницијатива од стране студената, је тај што су у обавези да слиједе смјернице Европске уније и прате европски пут како би, између осталог, формирали такозване „европске универзитете“ (Siri et al., 2022). Ови универзитети се састоје од мреже високошколских установа широм ЕУ и сматрају се водећим примјером модерних и инклузивних високошколских институција будућности у Европи, посебно у контексту промовисања родне равноправности, инклузивности и једнакости (Council of Europe, 2022). Овај приступ покреће напоре универзитета у Португалији да створе окружење које је отворено за различите студенте и поштује принципе разноликости и инклузивности у образовању према смјерницама Европске уније. Такође, још један од разлога је свакако и питање финансирања пројеката на поменутиим универзитетима у Португалији. На примјер, захтјев Хоризонта Европа¹² је да сви јавни субјекти који ће конкурисати за финансирање морају имати усвојен План родне

---

12 Хоризонт Европа је нови оквирни програм ЕУ за истраживање и иновације за период 2021-2027, а циљ овог програма је да се ЕУ задржи на челу глобалних истраживања и иновација, да се ојачају научни и технолошки темељи, повећају иновативни капацитети и конкурентност и испуне приоритети грађана (Enterprise Europe Network).

равноправности и усвојити Gender+ стратегију у којој род остаје главни разматрани тип неједнакости (Siri et al., 2022). Овакве иницијативе универзитета могу бити осуђене на неуспјех ако се перципирају као потпуно наметнуте „одозго“. Стога је довољно оснажити студенте и студентске организације да сами преузму водећу улогу у олакшавању дијалога међу различитостима.

Закључак

Woке покрет на универзитетима представља важну друштвену и културну појаву која је добила значајну популарност у последњим годинама. Сходно томе, неки универзитети су преплављени заштитничком наклоношћу која обавезује студенте, особље и професоре да „двапут размисле прије него што проговоре, да се не би суочили са оптужбама за неосјетљивост, агресију или нешто горе“ (Lukiyanoff & Haidt, 2015). Woке покрет користи тзв. деколонијалну педагогију која образовање види као средство за оснаживање и суочавање са неправдом (Silva, 2018). Кроз овај педагошки приступ изазивају се доминантне праксе у образовању, а универзитети се претварају у мјеста за развој критичке свијести у корист обојених народа, ЛГБТ популације и идентитетских политика. За овакву врсту наставног плана и програма морају се обучавати како студенти, тако и наставно особље и то најчешће кроз DEI образовне програме. Програми DEI постају све више препознати као кључни за повећање разноликости, укључују спровођење политика, иницијатива, пракси и програма са циљем промовисања различитости, обезбјеђивања једнакости и подстицања инклузивности. Међутим, ови програми могу бити опасни за високо образовање јер се придржавају педагогије која њихове студенте претвара у активисте. Woке покрет на универзитетима обично има два оквира. Први је критичка теорија расе, која истражује како су расизам и расне неједнакости уграђени у друштво. Други је политика идентитета, која студенте учи о различитим друштвеним идентитетима, најчешће оним маргиналним, и како они утичу на животна искуства људи.

Иако су најчешће студенти ти који покрећу кампање и протесте на универзитетима ради борбе против неједнакости, дискриминације и неправде према маргинализованим групама, у Португалији се ситуација

чини обрнутом јер универзитетско руководство активно промовише важност инклузивности и разноликости, предузимајући кораке за унапређење политика и пракси како би створило инклузивнију атмосферу на универзитетима. Оваква пракса универзитета у Португалији дјелимично је објашњена друштвено-политичким уређењем ове земље. Португалија се сматра мање подложном трендовима попут woke покрета, јер је већи дио популације религиозан и посвећен традиционалним улогама и националном идентитету. С друге стране, Португалија има једну од најизраженијих неједнаких расподела прихода у Европи, при чему су нивои сиромаштва високи. Док критичка расна теорија посматра расу као кључну динамику за разумијевање друштвене неједнакости, у Португалији влада став да расне карактеристике не играју велику улогу у формирању системских неправди. У Португалији, али и у осталим земљама јужне Европе, економске бриге су приоритет, па из тог разлога преокупације језиком, расним и сексуалним категоријама нису успјеле да потисну забринутост о међугенерациском сиромаштву. Осврнули смо се и на успон крајње десничарске партије Шега, инспирисане широким спектром конзервативних и националистичких вриједности, након деценија лијево оријентисаног друштвеног поретка, као оквиром за разумијевање пасивности младих у вези са прогресивним вриједностима woke покрета. Обавеза Португалије да усваја политике и смјернице о високом образовању које прописује Европска унија још један је од оквира којим смо настојали да објаснимо неуобичајен правац усвајања woke вриједности на универзитетима.

Успон десничарске партије Шега обиљежио је и долазак тзв. „десничарског таласа“ у Португалију, иако је она важила за једину земљу у Европи која се, до недавно, успјешно одупирала јачању десничарских партија и вриједности. Такође, чињеница да ову партију подржавају углавном млади људи од 18 до 24 године (Fernandes, 2015), указује на опадање повјерења у политичке и идеолошке вриједности које су до сада углавном биле повезане са левичарским партијама. Смањена подршка младих левичарским вриједностима може ограничити потенцијал woke покрета да привуче ширу подршку у будућности.

Литература

- Петровић, Р. (2023): Успон крајње деснице у Португалији – крај „португалског изузетка“, *Српска ревија за евројске студије*, 2(1), 34-71.
- Abreu, A. (2023): Portugal's Inequality Regime: Many Contradictions, Multiple Pressures, *Notas Económicas*, 50, 85-101.
- Bloom, A. (1987): *The closing of the American mind: how higher education has failed democracy and impoverished the souls of today's students*, Simon and Schuster, New York.
- Bowman, N. A. (2011): Promoting Participation in a Diverse Democracy, *Review of Educational Research*, 81(1), 29-68. doi:10.3102/0034654310383047
- Brown, A. (2015, December 27): "Microaggression" top word of 2015, *Minnesota Brown*, <http://minnesotabrown.com/2015/12/microaggression-topword-2015.html>
- Campbell, B., & Manning, J. (2018): *The rise of victimhood culture. Microaggressions, safe spaces, and the new culture wars*, London, Palgrave Macmillan.
- Council of the European Union. Council Conclusions on Moving towards a Vision of a European Education Area. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0607\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0607(01))
- Crenshaw, K. (1991): Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Colour, *Stanford Law Review*, 43, br. 6, 1241-1299.
- Crenshaw, K. (1995): *Critical Race Theory: The Key Writings That Formed the Movement*, New York, The New Press.
- Diamba, J. (2014): A.S. Resolution Policy Aims to Protect Students from PTSD Triggers, *The Daily Nexus*, <http://dailynexus.com/2014-03-07/a-s-resolution-policy-aims-to-protect-students-from-ptsd-triggers/> March 7.
- DiAngelo, R. (2018): *White Fragility*, Boston, Beacon Press.
- Elicker, J. D., Snell, A. F., & O'Malley, A. L. (2009): Do student perceptions of diversity emphasis relate to perceived learning of psychology?, *Teaching of Psychology*, 37, 36-40.
- Fernandes, R. C. (2022): The Rise of Portugal's Far Right Is a Wake-Up Call, *Jacobin*, <https://jacobin.com/2022/02/portugal-election-check-a-far-right-andre-ventura> March 2.
- Fukuyama, F. (2018): Against Identity Politics The New Tribalism and the Crisis of Democracy, *Foreign Affairs*, 97(5), 90-114.

- Gallagher, T. (2020): Revolutionary Portugal & the Woke Anglosphere I, *Country Squire Magazine*, <https://countrysquire.co.uk/2020/12/16/revolutionary-portugal-the-woke-anglosphere-i/> December 16.
- Giglioli, D. (2014): *Crittica della Vittima*, Milan, Nottetempo.
- Gunn, S. (2016): University of Wisconsin students to undergo mandatory “cultural competency training”, *EAGnews.org*, <http://eagnews.org/university-of-wisconsin-students-to-undergo-mandatory-cultural-competency-training/> June 14.
- Haidt, J. (2006): *The happiness hypothesis: Finding modern truth in ancient wisdom*, New York, NY: Basic Books.
- Johnson, K., Lynch, T., Monroe, E., & Wang, T. (2015): Our identities matter in Core classrooms, *Columbia Daily Spectator*, <http://spc.columbiaspectator.com/opinion/2015/04/30/our-identities-matter-core-classrooms>
- LaCroix International (2023): Portugal, the WYD host, still has a strong Catholic identity, <https://international.la-croix.com/news/culture/portugal-the-wyd-host-still-has-a-strong-catholic-identity/18199> July 26.
- Langhofer, T. (2023): The Heckler's Veto: Censorship in Disguise, *Aliance Defending Freedom*, <https://adflegal.org/article/hecklers-veto-censorship-disguise> May 30.
- Lilienfeld, S. O. (2017): Microaggressions: Strong claims, inadequate evidence“, *Perspectives on Psychological Science*, 12(1), 138-169.
- Ludwig, H. (2022): Wokeism in Private Schools: Go Woke or Get Out, *Capital Research Center*, <https://capitalresearch.org/article/wokeism-in-private-schools-part-4/> March 15.
- Lukianoff, G., & Haidt, J. (2018): *The Coddling of the American Mind*, New York, Penguin Press.
- Norris, P. (2020): Closed Minds? Is a ‘Cancel Culture’ Stifling Academic Freedom and Intellectual Debate in Political Science?, Harvard Kennedy School Working paper, No. RWP20.
- Nwoga, A. (2023): Breaking the Invisible Wall: Barriers to DEI Program Implementation, *Open Journal of Business and Management*, 11(4), 1787-1815.
- Paxson, C. (2016): Brown University President: A Safe Space for Freedom of Expression, *Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/opinions/brown-university-president-safe-spaces-dont-threaten-freedom-of-expression-they-protect-it/2016/09/05/6201870e-736a-11e6-8149-b8d05321db62_story.html?noredirect=on&utm_term=.1a13559d268a September 5.

- Pidluzny, J. (2023): Reversing the Woke Takeover of Higher Education: Strategies to Dismantle Campus DEI, *AFPI*, <https://americafirstpolicy.com/issues/research-report-reversing-the-woke-takeover-of-higher-education-strategies-to-dismantle-campus-dei> August 25.
- Plakrouz, H. i Lindzi Dž. (2022): *Cinične teorije. Kako su aktivisti u obrazovnom sistemu sveli sve na rasu, rod i identitet i zašto to šteti svima*, Smederevo, Heliks.
- Rocha, C. (2022): University of Aveiro temporarily suspends professor accused of homophobic comments, *Observador*, <https://observador.pt/2022/07/04/universidade-de-aveiro-suspende-temporariamente-professor-acusado-de-comentarios-homofobicos/>
- Schmidt, P. (2015, July 9): Campaigns against microaggressions prompt big concerns about free speech, *Chronicle of Higher Education*, <https://www.chronicle.com/article/campaigns-against-microaggressions-prompt-big-concerns-about-free-speech/> July 9.
- Silva, J. M., & The Space Makers (2023): Decolonial pedagogy and the undergraduate psychology classroom: Lessons from the intergroup relations course, *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, 9(4), 392-404.
- Siri, A., Leone, C., Bencivenga, R. (2022): Equality, Diversity, and Inclusion Strategies Adopted in a European University Alliance to Facilitate the Higher Education-to-Work Transition, *Societies*, 12, 140.
- Standring, A., Cardoso, D. (2020): The politicisation of campus free speech in Portugal, In book: *The Free Speech Wars: How Did We Get Here and Why Does It Matter?*, Manchester, Manchester University Press.
- Sue, D. W. (2010): *Microaggressions in everyday life : race, gender, and sexual orientation*, New Jersey, John Wiley & Sons.
- Toke, N. (2023): Wokeism: What Does It Mean, Why Is It Important, And Why We Need To Support It. Diversity for Social Impact, <https://diversity.social/wokeism-woke-culture/> May 11.
- Vezzosi, G. (2021): 'Stay woke!': cos'è la Woke culture e perche viene criticata, *Ultima Voce*, <https://www.ultimavoce.it/stay-woke/> November 16.

Marija D. Marsenić

Institute of European Studies, Belgrade

THE INFLUENCE OF THE WOKE MOVEMENT ON SOCIETY AND UNIVERSITIES: EXAMPLES FROM PORTUGAL

Summary: The Woke movement, created as a response to the social injustices caused by the BLM protests, has become a dominant force in contemporary society, advocating social justice and the abolition of systemic forms of discrimination. The basic idea of woke culture, supported by critical racial theory and identity politics, is that racism, sexism and other forms of discrimination do not arise spontaneously, but arise from systemic structures, and must be deconstructed. Identity politics emphasize the diversity of identities in society, referring to different bases of oppression such as gender, race, national origin and gender identity. Although it strives for equality, woke ideology has been criticized for favoring marginal groups and focusing on "culture wars" instead of concrete steps to improve society. In universities, the application of woke ideology includes curriculum changes, influence on administration and shaping of student culture. The paper provides an insight into the application of woke strategies through the so-called DEI programs at several universities in Portugal, where, unusually, instead of by students, the implementation of the woke ideology is taking place under the initiative of the university leadership, which strives for a more inclusive atmosphere in educational institutions. We looked for potential reasons for this approach in the socio-political structure of Portugal.

Keywords: woke movement, universities, Portugal, equality, inclusiveness, diversity.

Marija D. Marsenić

Instituto de Estudos Europeus, Belgrado

A INFLUÊNCIA DO MOVIMENTO WOKE NA SOCIEDADE E NAS UNIVERSIDADES: EXEMPLOS DE PORTUGAL

Resumo: O movimento Woke, criado como resposta às injustiças sociais causadas pelos protestos do BLM, tornou-se uma força dominante na sociedade contemporânea, defendendo a justiça social e a abolição de formas sistêmicas de discriminação. A ideia básica da cultura desperta, apoiada pela teoria racial crítica e pelas políticas de identidade, é que o racismo, o sexismo e outras formas de discriminação não surgem espontaneamente, mas surgem de estruturas sistêmicas e devem ser desconstruídas. As políticas de identidade enfatizam a diversidade de identidades na sociedade, referindo-se a diferentes bases de opressão, tais como gênero, raça, origem nacional e identidade de gênero. Embora lute pela igualdade, a ideologia desperta tem sido criticada por favorecer grupos marginais e focar em "guerras culturais" em vez de medidas concretas para melhorar a sociedade. Nas universidades, a aplicação da ideologia desperta inclui mudanças curriculares, influência na administração e formação da cultura estudantil. O artigo fornece uma visão sobre a aplicação de estratégias woke através dos chamados programas DEI em várias universidades em Portugal, onde, invulgarmente, em vez de pelos estudantes, a implementação da ideologia woke está a ter lugar sob a iniciativa da liderança universitária, que busca um ambiente mais inclusivo nas instituições de ensino. Procurámos razões potenciais para esta abordagem na estrutura sócio-política de Portugal.

Palavras-chave: movimento woke, universidades, Portugal, igualdade, inclusão, diversidade.